

ТАМАРА БУТОВИЧ

РОСТЕ ЖИТТЯ УКРАЇНИ

Вільгою чулою пильную,
Як шелесне стебло од росту.
Тисячогранными очима комаря
Огляну враз усе навколо.
Очима жовтими орляти
Заглажу й чоло сонця.
Земля зі мною тихше диха.
І хмара голову схилила.
Коли відчую
Зріст, —
Не захлинуся хвилию, —
Гукну нестримано:
Могутній гук
Од гурту димарів
Струнких,
Що вийшли на роботу зрану
Під димним прапором
По - між полів

СЕЛО ІДЕ

Прийшло таки й воно,
Його сіряк — торішня солома,
Волосся — стріха хати підрізана.
Розступаються перед селом
Стоокі громади,
Огнем дишуть радо вітають.
Жменею п'є село електрично - розпалену
Душу міста,
Рукавами зачіпає хмарочоси,
Обпирається на стріли готичні,
Гука за море, ріки, за океан:
— „Чи чуєш, брате?
— „Росте сила, друже“.
Одгукує заокеанний, загірний, зарічний,
Закипають червоні казани, —
І розходяться зморшки
На обличчі молодому,
Що праця голодна подряпала.

Вас. МИСИК

БАБА

П. Тичині

Ой стара бабуса — дев'яносто.
 Нажилась на світі, що й казати.
 Не так нажилась, як наробилась —
 рук і ніг не чує на негоду.
 Цілі дні лежить без руху, водить
 по стіні очима, все шукає
 хоч промінчик сонця! бо, проживши
 стільки літ, за працею ні разу
 не могла на його надивитись.
 А вночі без краю сні їй сняться.
 Сні тривожні, дивні, що бувають,
 кажуть люди, тільки перед смертю.
 То весілля сниться.. Вся у квітах
 між дружок стоїть вона. Навколо
 все зникає в п'яному тумані.
 Тільки й видно з його, як напроти
 мати з батьком держать по іконі,
 зрідка каплючи дрібними слізьми
 на тримтячі руки.

Перед ними
 нахилившись низько, простягнула
 молодому руку...

Що за диво! —
 Ні дружок нема, ні молодого.
 Навкруги — якісь чужі обличчя.
 І між ними, в тиші мертвій, раптом
 як заплаче хтось!..

Одразу туга
 їй така зайшла, що, наче колос
 гнутий вітром, впала на коліна
 і ридала, поки сльози, з пилом
 помішавшись, в'їлися в обличчя,
 поки туга стихла і полегкість
 од очей пішла у серце.

Світлом
 освітило всю її, мов з хмари
 світле сонце вийшло, — так їй тепло,
 так спокійно стало. Підвелася
 й перед себе бачить: це не сонце,

це Ісус веселий із ікони
пильно, ясно дивиться на неї,
посміхається і щось говорить...
То таке: шумує жито, вітер
розрізняє колос, безкінечно
світлі й темні гонить полем хвилі.
Жне вона, все жне та поглядає,
як із степу суне чорна хмара,
важко гримає, вкриває тьмою —
скільки глянеш! — ниви та дороги.
Все густіш вона стинає колос,
все скоріш звиває перевесла.
Вже й кінчать лишилось небагато —
невеличка смужечка, — як поле
засліпилось, блимнуло і разом
грянув грім!

Молитву прошептала
й жне, аж рук не чує. А по нивах
рівний шум усе шумніш находить,
заливає ниви й нерухомо
в сивій тьмі шумлять вони...

Неждано
захопив і все залив, заповнив.
Мокра вся, спідницею напнувшись,
литки житом колючи, побігла
й біжучи почула, наче в житі
під дощем заплакала дитина,
зразу тихо, потім голосніше.
Тільки стала, кинулась у жито...
як ударить грім, та в ту місцину
де онучок спав її! Зирнула:
пусто скрізь, нема онука, тільки
пелюшки обпалені чорніють...
Дивні сни! Прокинеться, поплаче,
покладе хреста й дрімає знову.
Й знову сни їй сняться — ще страшніші.
Не одхрестиш їх і не одмолиш.
Раз приснилось, наче в тихій хаті
на печі вона сама куняє
й крізь дрімоту чує, як надворі
хтось гукає весело, ногами
на порозі тупа, тисне клямку,
одчиня криві, рипливі двері.
Це онук її з дороги входить
і сіда на покуті у шапці.
У шапці сіда под образами,
витяга кесета і з граматки
скручує велику цигаряку.
Закурив і пихкає помалу.
Хоче крикнути — голосу немає,

підвестись — не рушить з місця, тільки
мов прикута дивиться.

Аж раптом
Миколай - святитель ув іконі
ворухнувся, зморщився... по хаті
озирнувся... тихо чхнув у руку
та й застиг...

Онук лиш посміхнувся
та все далі курить, все густіше
дим їдкий пускає під ікони.
Далі ще хтось чхнув, у темній рямі
чхнув, а хто такий — не розібрати.
І пішло чхання по всій хатині
аж ікони тріскають і з тріщин
порохнею сипляться васильки,
аж дзвенять шибки дрібні по вікнах.
Довше всіх тримавсь Ісус. Суворо
він дивився з темної ікони.
Не рухнувся ні разу, поки й в нього
увірвавсь терпець і раптом швидко
він заблимав строгими очима,
книгу з рук пустив, закрив обличчя,
чхнув, аж двері навстяж одчинились.
Так їй страшно стало, що закрила
на хвилину очі.

Знову бачить:
встав Ісус, взяв книгу, напинало
натягнув на плечі і поважно
десь пішов із хати. Потяглися
вслід йому святі один за одним.
Вийшли всі. Лишилися в божниці
павуки сполохані та рями.
Злізла з печи, стала серед хати
й погляда кругом.

А внук, цигарку
докуривши, викинув за двері
і, без шапки, дивиться на неї,
пильно, ясно дивиться, ласкаво
посміхається і щось говорить...
А за двері глянула — нікого.
Тільки поле сповнене без краю
половіє, піниться хлібами.
Вітер теплий віє, обвіває
васильчаным запахом та сонцем
і доносить пісню, що над полем
розцвітає голосно. З порога
пильно слуха й думає:

— вже скільки
прожила — такої ще не чула.
А хороша, вільна!...

Тут зітхнула
й очутилась. Дивиться: це сонце
загляда, заходячи, у вікна
і в обличчя світить їй. Бабуся
похрестилась, глянула — нічого:
Миколай-святитель із божниці
погляда докірливо на неї,
а Ісус їй сварить. Помолилась,
позіхнула, рота похрестила.
Тихо в хаті, тихо й біля хати.
Вже давно мовчать рипливі двері
Про онука вже давно не чути.
Ой стара бабуся!

Н. РОМАНОВИЧ - ТКАЧЕНКО

МАРКО Й МАРА

I

Над садком, над ланами, над гаями далекими синьо-блакитне небо прозоро, по-осінньому дихає. На траві, на айстрах різнобарвних, поцілунки свої теплі, запашні розкидає. Золоте, ще гаряче сонце в променястих обіймах голубить землю і всміхається зелена коханка пашнею золотистою, в скирти зложеною, городиною соковитою, рожевими жовтими яблуками, грушами.

Червонаво жовті клени, каштани золоті веселим товариством розбіглися по-під тинню обабіч садку; а край його, мов на чатах, на межі виструнчилися зелені тополі.

Далі — лани, колись панські, тепер наші, кажуть мої діти.

Я з раннього ранку коло столу на веранді; навколо гори паперів, рахунків; на таці проби сиру, маку, зразки капусти; далі ще ліки різні.

— Тьотю, тьотю, там до вас хтось!..

— Дядя такий здоровенний, чорнявий...

— На рудій коняці...

— З довжелезним батогом...

— І в чоботях великих, блискучих...

Малеча оточила мене. Захоплено по-одинці і хором.

Одсуваю рахунок, одкладаю олівця.

— Комісар, мабуть, бо із зіркою, та такий сурйозний.

— А може це не комісар, а покупець який — додає старша дівчинка, член господарчої комісії. — У нас же капуста, сир, мак...

— Він там з конякою, на подвір'ї, Марусю. — Моя товаришка по роботі, вихователька Оля, надходить слідком за малечею.

— Але хто б там не був, Олю, покличте до книгозбірні, хай там зачекає, я зараз. Ось тільки хвершалці ліки мушу, та про хворих розпитати.

Іду до лазарету; там хвилюється хвершалка: еспанка чи тиф? Заклопочуюсь і я та в задумі йду далі в глиб саду, замість щоб до хати.

— Маро! — хтось гукає.

Ні! тут ніхто мене так не кличе. Тут я „Маруся“ для товаришок, „тьотя Маруся“ — для дівчор.

— Маро! — хтось гукає мене удруге. Це як незабутній голос минувшини...

І враз я згадую, що мене хтось чекає — чи комісар чи покупець і повертаю до хати.

— Маро! — проти мене на стежці він, Марко. Та сама струнка висока постать. І такий напружений погляд блискучих очей.

— А я чекав-чекав у книгозбірні завідувательку колонії та й пішов її шукати. І ось зустрів тебе, Маро.

Чорні очі—такі знайомі, такі любі колись—вп'ялися в мене. Руки—до мене назустріч.

— Я рада тебе бачити, Марку! — Чи справді тремтить мій голос, чи мені тільки так здається, що тремтить... Але рука моя спокійна в його гарячій руці.

— Я тебе, Маро, колись шукав-шукав та й шукати перестав. Ти так законспірувалась...

— Пощо, Марку? пощо коли шляхи наші порізнилися,—тихо сказала я... Пощо тепер згадувати старе... Ось подивись краще, хто біжить назустріч...

Дівчинка чорнява, кучерява вибігла з бічної стежки і просто до мене:

— Мамо!

— Я саме хотів за неї спитати — спиняється Марко, захоплено дивлячись на малу.

— Оленко! це твій татко!

Дівчатко, тримаючи мене за руку, другу руку простягло батькові. Невимовно ніжним рухом пригорнув Марко дочку, і вона притулилася до нього.

— Мамо, а я впізнала тата! Він мало змінився.

Так, він мало змінився. Такий самий стрункий, меткий та рішучий.

Тільки ніби сум якийсь в темних загадкових очах.

— Марусю! Де ви, Марусю, чує голос помічниці моєї, виховательки Олі. Там щось скоїлося з Буланкою, хто його зна що робити...

Крім того хвершалка дуже непокоїться за дітей... треба, каже, лікаря... А ще приїхав Радивон з міста, каже, що з соцвиху інспектор до нас наміряється цими днями... Так Радивон каже, що він ще не готовий до інспектора: і санки, каже, ще не полагодив і гною не вивіз, тай без нього, каже, спокійніше вивезем... І ще, Марусю, капусту треба збирати, бо черва поточить... Ось...

— Зараз, Олю, піду і все розберу. Знайомтеся—Марко Михальчук...

— Ваш сусіда з Вербівки. Я з курсантами партшколи там на практироботі. Туди й їду влаштовуватися... а оце по дорозі спинився, хотів оглянути, чиє це таке хороше господарство; між іншим я розуміюся на ветеринарії, можу прислужитися вашій буланці...

— Татку, ти будеш жити коло нас... Я до тебе прийду в гості... Ти не думай, татку, я можу пішки багато верстов...

Добре, татку?!

Марко—не проїздом лише... Марко—наш сусіда... Що ж, добре... Оленка матиме батька...

І я голосно й твердо говорю.

— Ну, я пішла...

II

Він зразу ж і поїхав, мій колишній чоловік, поїхав до себе...

„Чоловік мій“. Не можу цього спокійно чути, це так ображає людську гідність „чоловік мій“... „моя жінка“... наче річ якась. І потім-те, що він—„мій“, а я „його“—це така велика таємниця серця нашого... а то всім: „мій, мій“.

„Мій“ і не „мій“ він. Тут так близько був — але такий далекий. День такий клопітний сьогодні: щепили дітям віспу, а в Буланки теля знайшлося. І попобив Микита-Волоцюга Миколку. Микита-Волоцюга це з тих, що ото колись вдерлися були бандою до наросвіти та бешкету там наробили. Секретар тоді вискочив у вікно та побіг по міліцію. Тепер з них тут робітники завзяті, лише сатаніють, коли хто допікає їм минулим. А Миколка лаявся: Волоцюга ти, босяк безпритульний, злодій..

І Микита жорстоко побив його.

Вечір; така втома, але не лягаю чогось.

Тихо ніч пливе в прозорих місячних шатах.

— Маро! — наче хтось кличе.

Ні, нема нікого.

Аж ось моя товаришка Оля сідає на веранді.

— Марусю! Це ваш чоловік був учора? Оленка казала: тато.

Знов це настирливе: чоловік. І не „чоловік“ і не мій роздратовано протестує внутрішній голос, але відповідаю спокійно:

— Так, це її батько.

— Та - а - а - к... а чому ви не разом, якщо можна спитати? Він такий... такий..

— Розійшлися.

— Чому? Ви кого іншого покохали...

— Як кого кохаю, то тільки його, Марка...

— То значить він одійшов... з кимсь.

Вирівнююся, набираю повітря:

— Ні, я сама одійшла. Я його покинула. Клітку родинну покинула.

— Але ж він вас кохає...

— Може...

— Як же тоді?... чому?..

— Як й сама не знаю, як це все, дитинко... Але так... інакше не могла, не можу...

— От ви кажете: клітка — хатнє господарство... Але чи не така сама клітка оце ваше громадське господарство?

— Дитино! Це господарство — наше, громадське, воно більше сили й часу бере ніж родинне, так! Але в родинному я рабinya (іноді це дуже пишно зветься „богиня родинного огнища“), тут я — людина.

— А кохання?... кохання, Марусю? Тут ви людина, але якою ціною? Зрікаєтеся кохання!..

— А там — кохання зрікається мене. Там, у родинній клітці, ні людини, ні кохання... І щоб зберегти в собі людину, щоб зберегти хоч спомин про кохання (а воно було, було, ми його вбили глечиками, самоварами, зубними щітками, спільною кліткою, спільним ліжком) — краще піти.

Кохання... Ха! кохання не потребує клітки, де двоє топчуться, наступають одне одному на ноги...

Оля пішла спати. А я чогось сиджу. Не можна мені сидіти, бо завтра рано-раненько робота — купа паперів на столі, купа питань до розв'язання.

Але думки, спомини, картини з далеких туманів минулого.

Тихо ніч пливе в прозорих місячних шатах.

III

Встаю, а клени барвисті тепло всміхаються. Їм вітер свіжий, нічний сні розкішні навівав, роса їх обмила і тепер всміхаються вони до сонця.

Встаю, беруся до роботи, сідаю до столу: місячні справоздання, вимоги на ліки, списки білизни дитячої.

Беру перо. Але од столу знов до вікна підхожу. Кленові бо гілки барвисті знов щось мені шепочуть.

Він був і поїхав. Марко поїхав. Чому ми не разом, питає Оля. Ще й як були разом... На засланні, де цілою комуною жили... на фронті за громадянської війни, де побіч працювали... Блискавиці борні понад нами, убійчий вогонь навколо нас, а в серцях животворче полум'я... Але ось разом у одній хаті, в родинній клітці — самовари, кастрюлі, пелюшки, спільне ліжко, і дим... дим не тільки від плити. Дим задушливий, нудний, що очі й душу видає.

— Марусю, ви вже встали? — злякані очі Оліні у дверях. — Нюра велика горить і непритомна. Зразу сорок і девять.

— Швидче її в лазарет, та треба Радивона з конем по лікарку. Та ще скажіть Радивонові, Олю, щоб потім не забув до мірошника пшеницю одвезти та перед тим зайшов до мене, справоздання на пошту дам — ось зараз перегляну ще...

Я сідаю до столу, — подолати паперові гори. Далі сніданок, навчання дітей, огляд цілого господарства і праця, напружена праця над „рецидивістами“, це тими, що у місті втікали кілька разів з притулків і нарешті потрапили до мене в колонію. Я таких охоче беру, люблю їхню похмуру лагідність ведмежат, що її набралися вони по кількох місяцях життя у нас, ці колишні зубаті вовченята.

— Мамочко, тут і до тебе є справа... треба конче клею книжки попідклеювати.

Оленка та її товаришка — найкращі мої помічниці що до окультурення нашої колонії: обидві, хоч і малі, допомагають впорядковувати книгозбірню захоплено й ретельно.

Увечері я на веранді. Усе злободенне одійшло. Шамотять на добраніч клени та каштани й тополі. І мені голос з далини вчувається, що тихо, зворушливо промовляє:

— На добраніч, Маро!

Це коли я три роки тому прийшла додому ввечері й сказала: „Марку, завтра я їду з Оленкою... прощай! Тоді він так тихо, докірливо мовив:

„Маро...“

Але нічого більше не міг сказати і зробити нічого не міг.

Перед тим говорилося між нами багато і голосно — розлючено і ніжно — безнадійно.

Ми ж так були кохалися, ми так шанували себе взаємно.

Але сіра буденщина спільного ліжка, спільної клітки...

Марко тоді, по хвилі, підійшов до мене, взяв холодними пальцями мою безвладну руку:

„Прощай, Маро“, і вийшов з хати.

Оленка наша тоді міцно спала в своєму маленькому ліжкові.

IV

Звідкілясь узявся сьогодні вітер. Налетів рвачкий, нетерплячий, шумливий, на тихі задумані трави, на пишні замріяні айстри, скаламутив спокій їхній, закрутився над ними в дикому танкові палких бажань. Наскакував на гіллясті каштани, шалено смикав багрецеве золото кленів, всипаючи ним траву. Здавалося, земля гуде, промовляє; перегукуються степи, гаї, діброви і несеться цей гук кудись на річки шумливі, на моря далекі.

У нас в колонії — великий здвиг: копаємо картоплю. Вже котрий день із заступами, з клунками йдемо на картопляне поле. І там — до вечора.

Найлютіший тут у нас до заступа — Микитка — старший з „рецидивістів“ „ух, хорошо загинать... так її, падлюку, з землі так... щоб аж рипіла“.

І верне, верне залізними руками скиби, викидає земляні яблука цілими купами.

А-гу-гу-гу-гу-у... дзвоном перегукуються хлопці і гуде дужий поклик праці над упораною землею.

Копаємо, спочиваємо, підживляємося... ввечорі, як скінчимо, співаємо...

Сьогодні я й до півдня не добула на полі: Інспектор наросвіти приїхав, і по мене прибів Радивон. „Там ходять та все описують та все розпитують... такий рудий та патлатий та уїдливи: а що? а як? а скільки? а нащо?“

Вже кілька разів приїздили розпитували та записували інспектори: Там, в центрі, сердяться, що кинула секцію та й ще „самочинну колонію завела. Такого типу у нас не практикується“. Але цей рудий та патлатий на прощання каже: до вас би вчитися їх надіслали, як діло робить, а „вони“ чіпляються. Колонія сама себе утримує, це культгосп, це осередок культури на селі,—чого ще?

І поїхав. І вітер довго кричав йому навздогін: чого ще? чого ще? ха-ха-ха-ха... чого ще?

Вже й з поля повернулися діти, (ой як чудово вітер нам чуби порозчісував), вже й послуло все, а я на веранді, де вітер свистить, де вітер ніби слова призабуті підказує.

Все згадую за центр, за мій останній день там.

— Я їду, товариші! таки їду.. На місця, як ви кажете... Там мое справжнє місце. Я кидаю секцію. Хай бюрократствує, хто хоче... з мене досить. Я їду на село. Анкети, схеми, накази, обіжники — все це паперове дитбудівництво скидаю з себе..

— Каганцювати?

— Поміщувати?! куркулювати з вашими колоніями?... ха!

— Хай і каганцювати... хай воно як хоче зветься, а це буде живе діло.

Це було, як я вже остаточно вирішила вийти з родинної клітки. Мене завжди гнітила паперова робота: інструкції, регламенти, накази, анкети... підписувати купу чудових наказів, а життя дитяче ні на йоту не стає краще. То нехай я його творитиму власними руками...

Увечері Оленка спала, Марко лежав без верхньої сорочки й читав (як я ненавижу це безцеремонне подружнє негліже, що його звичка пожиття викликає), коли я раптом кажу:

— Марку, я їду... Їду з Оленкою на село влаштовувати дитячу колонію.

Ти від мене їдеш?

Він сів. З розхристаної пазухи випиналися волосаті груди.

Він уже кілька місяців питає мене:

— Маро, ти мене не любиш? Ти така якась далека стала... така чужа, хоч і близькі ми, здається, тут у одній хаті... А проте наче такі, далекі...

Він висловив те, що я почувала вже давно, відколи в нашої хаті оселилася звичка, цей вбивця кохання.

„Такі далекі.. далекі в одній хаті... в одному ліжкові...“

„Не люблю я, так... не люблю нашого подружжя, нашого спільного життя... нашої „клітки“.

V

Він приїхав, саме ми „бери“ здійсмали.

Оленку провідати, що відразу щиро заприятелювала з батьком.

Не один, а з трьома курсантами партшколи, що вели роботу на селі.

Ще вчора Оленка до мене: Мамочко, я так хочу тата знов побачити. Я вже так давно була в нього...

„А я — не хтіла б хіба?... Але, які шляхи наші на далі?... Якщо в ньому сильні ще інстинкти наших деревних предків і не звільнитися йому від них... Якщо в ньому ще багато від первісного Адама... Він дуже культурний, але... але...“

Серце пташиною в клітці затрипотіло, як побачила я гостей по-під грушами.

— І ми до помочи...

— Тут у вас роботи — на всіх хватить...

— Дивися, Маро, хлопці мої мабуть хочуть роботи на свої зуби.

„Дивися, Маро...“

Я здригнулась і подивилась, подивилася на нього. І чомусь не зведу очей з нього. Це — той самий Марко — Марко з днів нашої юности, з днів запальної боротьби. Марко — любий товариш, коханий приятель, а не похмурий нудний „муж“...

Шовковиться волосся над високим принадним чолом, а з очей — снопи золотого проміння.

— Хай і на зуби... У нас вистарчить. Але вони попотягають мішки у льох...

Чорноземна сила...

— Тьотю. Скільки вже груш!

— Що ми будемо далі з ними робити?!

— Де їх подінемо?

— Ах як хороше, скільки у нас всього...

— Мамочко, а я з своєї пайки татові хочу дати. Можна-ж, правда...

— Марусю... Оля вельми занепокоєна... — Там щось таке загадкове йде поміж наших рецидивістів.

Щось вони мені сьогодні не подобаються...

Подивіться на них, і все у них якісь секрети...

— Добре, я зверну на них увагу...

Обід, вечерея довга й оживлена по такій праці. Марко з хлопцями вже пішли.

Ніч, вітряна неспокійна осіння ніч за вікном. Навівають вітри різні несподівані думки.

„Як піде далі життя мого серця? я тоді не зостановлювалася над цим, як від'їздила від Марка. Кохання? Його так мало почувалося в нашому житті. Лишалася звичка. Мою руку він відчував як свою власну, мої уста для нього — все одно, що цигарка: заманулося, чирк сірником — єсть!

Прокидаючись що-ранку в одному ліжку ми були такі нецікаві одне одному.

„Не поспіє чай... я спізнюся... А мила вже нема... Чорт, доводиться без мила вмиватися, і чому ти не потурбувалася.. А білизни прачка не принесла?... Сорочка і брудна й драна вже...“

Мило, чай, білизна, драна сорочка... Чи не краще це на самоті кожному переживати. І що спільного має з коханням щоденна спільна подушка, до котрої простягається звичка, впевнена рука? Чи не втрачаємо ми так у зімнятих простиралах щоденности найцінніші скарби серця нашого?!

Коли я сказала у-перше Маркові „кохаю“, це зовсім не було: даю тобі як річ на щоденний ужиток своє тіло, і свою цілу істоту обертаю на вічне клопотання про потреби твого тіла.

Це було: кохаю — горю поруч з тобою в творчій боротьбі...

Кохая — це чекаю нетерпляче наших небуденних зустрічей...

Кохая — це рвуся до тебе з буденщини і в твоїх закоханих очах що-разу бачу захоплений образ свій...

„Марку!...“

Це я сказала?!

Може...

Кличу його... По що?

З туману минулого встає нудне, сіре, однотонне як рипіння дверей нашої спільної клітки, життя: спільний обід, спільний чай, спільне ліжко, зубні щітки, тарілки:

— „Зубної щітки не бачила?

Всі тарілки брудні, Маро, нема з чого їсти... А де мої килимки. І я жахаюся...

„Маро!“

Розсуваються стіни і постать струнка, мужня постать йде ланами, лісами до мене. Ось близько вже. Шовковиться пишне волосся над високим принарядним чолом, а з очей снопи золотого проміння:

„Маро...“

V

Сірою отарою залягли хмари, проковтнувши гарячу блакить. Никне зеленота трав, никнуть пахощі зілля перед навалою дощів, стужі. Сумують голі спустошені лани, а сад плаче мов людина. Рясні й буйні котяться слюзи його змарнілим обличчям й нестримано капують на спустошене лоно землі.

В туманах та вітрах, в слюзах, в тремтінні кленів червоно-жовтих, золотих каштанів та майже зелених тополь — одходила пишна осінь.

Учора обходили господарство. Я, завгосп та представники дитячого колективу. Рахунки, підрахунки, лантухи, діжки, комора, стодола, клуня, обора, і скрізь, як зерно до зерна — надбане руками всіх.

— Тьотю, як у нас багато всього! — здивовано-радісно кричить Микитка старший. — І як воно так все вийшло до порядку. — І вже знов замовк і замкнувся в собі, цей запопадливий до праці, соромливий та мовчазний колишній Микитка-зłodій, ватажок безпритульних банд. Мовчить і тільки дивиться, як незграбне, приручене ведмежа.

— І як воно так все гарно у нас вийшло, стільки скрізь усього і так до ладу аж дивно, — задумано каже юний голова дитколективу.

— Громада — великий чоловік — зідхає завгосп. Йому тепер роботи-клопоту: берегти та вміло ділити...

На дворі холодно, мокро, похмуро, а у нас хата чепуриться. Хата... Це цілий поміщицький палац, занедбаний, правда, спустошений. Хата наша чепуриться. Ще влітку опорядили, щоб чиста, біла, ясна була, а тепер, попомивши руки від землі та віддихнувши по тій чорній роботі, що на хробаків земляних нас обернула, розглядаємося, щоб ще й красна була наша хата. Нам же тепер жити в хаті... І книг сила-силенна нам від поміщика залишилося, та трохи з собою привезли... І малюнки різні, гравюри. „А що це?“ „А до чого воно?..“ А що воно значить, оте, що понаписувано? „І як це так люди ото стільки понаписували! Стільки всього знали...“

Знали... Гай-гай, скільки-то вже люди знали й знають... А скільки ще не знають, ще треба їм знати... Як то вам тепер по книжках треба попрацювати!.. так, як ото ви добували зерно по зерну з нетрів землі, так вам тепер з книжок зерно знання...

Обмилися, обшкрябли руки, загоїли мозолі на руках та й до книжки...

„Ой, яка ж красна, яка мила наша хата, вся в книжках та картинках...“

Жовтневим святом розпочали ми свою роботу. Запізнилося воно у нас, те свято, але бучне та широке — на всю округу вийшло. Зійшлося й зїхалося до нас околишніх селян, „як на храм“.

— Чи ти ба, що вони тут поробили!.. тепер тут і не впізнаєш... все перетрусили, все перекинули на свій манір...

— Ай ловко тут... дивись, Параско, а образів-образів, чисто тобі як у церкві...

— Та що ти, Палажко?... схаменися! Хіба це образи?! то ж людські патрети...

— Ну, я ж кажу — образи... тільки не святі, а людські...

— Гей би я свого Василька дала між люди!... по-ученому тут...

В гурті чоловіків, що читають плакати на стінах:

„Культикомісія... клубна комісія, бі-блі... чи не біблія тут яка...

— Нічого не біблія. Це Біб-лі-отеч-на Ко-мі-сія... Це ось тут так книги звуться...

— Ну то кажу ж — біблія, бо книга ж...

— Театральна комісія, шкільна комісія, газетна комісія... Воно, дивись, „комісія“ — хоч і чуже слово, проте ловке, дивись, там про книги, там про газету, про школу...

Діти їм виставу, співи, свої власні імпрровізації з життя нашої колонії.

Показують виставку своїх робіт: малюнки, зшитки, взірці городини, садовини.

— Оце тобі прахтробота... Настояща, брат, прахтробота... А то понаїздять оті партейці, аби язиком молоть!... Ну, це легше ніж ціпом: тари-бари, Китай, Англія, Польща, прижим-економія, а прижав би ти краще язика свого... Так і меле, так і решетує, а до чого воно? А тут тобі діло... настояще діло...

„Маро“... несподівано голос Марка коло мене (бачила, що він був на святі, але десь здалеку тримався) — Маро, ти перемогла мене в цій стихії... твою роботу визнають, а мою, а нашу — чуєш як „язиком мелють“...

Я червонію — чи з несподіванки, чи... ну, не знаю з чого... З очей його на мене проміння...

— Оце, Маро, прощаємося ми у вас сьогодні. Я й товариші, ми од'їздимо назад до міста, до партшколи... не знаю, чи повернемось: може нас потім пошлють де-інде... а може повернемось, та не всі... Ну, малеча, прощатися давай... Ви на прощання ще поспіваєте, ми вам дещо скажемо.

Я враз завмерла. „Вернемось, та не всі“. Хто, хто не повернеться?! Хто?!

І враз закрутилося все навколо мене в дивовижному питанні: Хто?.

Що тобі, Маро? Сильна рука, ніжна рука мене підтримує. Перевтомилася з цим святом?

— Так... і потім турбуюся, як Оленка цю звістку прийме...

Дош...

Настирливий, надокучливий, котрий уже день січе. Сіриною оповив нашу оселю, садок, лани!

Чомусь настирливо, як краплі дощу об піддашшя, вистукують його слова:

„Повернемось, та не всі...“

І моє: Як Оленка цю звістку прийме“...

Тільки Оленка хіба?... А я сама?! Хіба ні? Що?... а - ну, правду собі, правду...

Чомусь сіро стало, сумно стало.

Никне зеленота трав, поникли пахощі зілля перед навалою дощів. Сумують голі, спустошені лани, а сад плаче, мов людина.

Дощ...

VI

Залягають щільним, білим, сріблястим покровом на лани, на садки на городи білі малі пухнаті сніжинки...

Летять в повітрі такі малі, легкі, прозорі, такі крихкі.

А залягли, злившись одна з одною, так тісно, так щільно пригорнулися, міцно з'єдналися — і такі вони могутні тепер, такі владні: цілу землю вкривають, спустошену, нагу землю захищають.

Біло, тихо, спокійно на ланах, на городах.

І у нас, в оселі, тихо, спокійно. Нема гарячкової роботи господарської; розмірена, спокійна робота — книжки, малюнки, плакати, діаграми, таблиці.

Я крім школи веду записки, підсумки наших досягнень, щоденник життя колонії.

Удосконалюємо внутрішнє життя. Обшиваємо обдертих, шкільне навчання ширимо, майстерства різні.

От тільки пригода трапилася: вкрали в нас два мішки яблук.

Хто? Як?

Виявилось, що хлопці з села, безпритульні.

Колись у нас було це напочатку: крали все, що покладеш на дворі: „вони городські, їм город настанчить“, дивилися на це байдуже селяни. Але далі й самі селяни почали боротися з цим, як побачили, що ми все самі, без „города“, своїми мозолями здобуваємо, самі карали хлопців, як побачуть крадене. А оце знов! Зробили засідку.

Завгосп, Радивон та я. Запопали чоловіки хлопців, держать та лупцюють.

— Годі, годі! — я підхожу, беру хлопців за руки й розпитую: чого крадете? голодні?

— Ну, голодні.

— Безхатні?

— Ну, безхатні.

— Ну лишайтесь тут, у нас.

— Товаришко, визвірився на мене завгосп, а Радивон аж руками об поли вдарив. — „Та таких архаровців, та таких хуліганів...“

Але я знаю те, що знаю: з архаровця людині можна людину зробити.

— Ну, хочете? — дивлюся на хлопців.

— Та зостанемося... що ж...

— Ніби милість роблять, ич харцизяки! Радивон скривився й сплюнув.

Попоходила я коло них — довго, тяжко, змивала вовчу вдачу, — і ось раптом, як промінь сонця, всміхнулися дитячі очі мені. Хороші діти на світ народилися.

Тихо, біло... сніжно-біло.

І спокій, одноманітність в нашому житті. День прийде, день пройде. Всі вони однакові: чергова праця, черговий клопіт, чергове задоволення.

Вчиться, співає, гуде, росте наш молодняк; встигай тільки як мати що-хвилі озиватися на кожний поклик цієї колективної дитини...

Життя повзе, і ніби порожнеча якась... Досягла, що хотіла і вже цього мало.

Мало, мало... не, те... не те...

Чи може то ще щось інше потрібне людині?

Марко...

По що приїздив? По що роз'ятрив давню рану?... Як дивилися його очі променясті на мене, коли думав, що я не помічаю погляду, що я занята дуже... І він поїхав, вже не вернеться... Він, первісний мужчина, не може прийняти мене таку, яка я є тут, активна, з самостійним життям жінка, не може прийняти мене до свого життя. Він, мужчина, тоді мене прийме, як зможе одірвати од усього, посадити в свою клітку, з якої сам піде, а мене замкне: вари, ший, пери на мене та на моїх дітей, а я тебе за це вночі цілуватиму... От твоє щастя, оце твоя доля, це твоя радість. А я за тебе світи широкі пізнаватиму"...

"Перемогла ти мене, Маро, в цій стихії твою роботу визнають..."

Це він тоді, на святі до мене.

Але не перемогла я його в іншій стихії. Там, в тій іншій стихії твердо держиться, владно панує первісний Адам. І шляхи наші поріжнилися навіки. Мені до клітки вороття не буде! а йому, мужчині, треба "до хати жінку".

"Марку".

Вітер розгулявся за вікном. Гукне щось, загуде, засвистить, зареве, розітне білу тишу та й подався далі на лани, в світа широкі. Потім раптом знов повертається, лопочучи, ревучи — рвачкий, бурхливий, загадковий.

"Марку!"

Чи то вітер вигукує, чи то хтось коло мене так близько ридає "Марку"...

VII

Марко зробив так:

Приїхав — це було напередодні Нового Року — і до мене ніжно та рішуче:

— Ну поїдемо, Маро! Ось я по тебе приїхав. Повернувся знов з міста на практичну роботу (довго, розумієш, не хотіли пускати сюди знов) і зараз по тебе...

— Як по мене?

А серце закидалось мов пташина в клітці. Так впевнено, так рішуче говорить, ніби ми вчора змовилися.

— А так... до мене... Побудьмо в мене трохи. Тут усе на людях та на людях. А у мене, в моїй хаті: зо мною одним... кохана... тихо-тихо колихнулося в повітрі останнє слово.

„З ним одним... яка б радість... вдвох“... — це серце так ви-
стукує.

— Але у мене не скінчені справоздання... у мене засідання,
ялинка дітям... та й ще різні справи..

Рука моя й досі безвладно у його гарячій руці.

— „Але, але“... у тебе безліч цих „але“, безліч цих справ, Маро.
І вони завтра в тебе будуть, позавтра будуть, бо ти не можеш
без них. Але сьогодні моє „але. і ти повинна їхати зо мною!

„Повинна“. Такий він тихий, стриманий, і оце „повинна“.

Рішучий і ніжний стоїть проти мене.

І така пекуча туга в голосі його.

— Маро, я пропадаю, я гину без тебе! Там мені гарно в себе:
дерева мовчазні, небо, сніги задумані. І книги й робота моя. Але—
тебе, твого голосу, тебе нема... Хоч на часиночку зо мною... Я ги-
ну... І ти... ти мусиш спочити—у мене, серед тиші зеленої, серед
снігів сріблястих .. Там тільки ти та я ..

— Марку...

— Потім, в санках поговоримо... їдьмо зараз, Маро. У мене й
кожух для тебе.

— Зараз? Тихше, божевільний, лісовий ведмедю! Ти мене мало
не задавив. Як же це зараз?... Треба зібратися .. Розпорядження,
Оленка...

„Розпорядження“... Та „тьотя Оля“ — це другий примірник тебе
що до всіляких там розпоряджень. Вона все знає і зробить як-най-
краще. А от донечку знайдемо, — вона вже скільки разів була в мене,
та й маму не затримає...

— Але ж ..

— На коліна ще стати? На одно, чи на обидва?..

Шовковиться волосся кучеряве над високим, принадним чо-
лом — так би торкнулися рукою... а з очей його снопи золотого
проміння...

Легкі, пухнаті сніжинки... мов біла сітка між мною та цілим
світом.

М'ягкі, оксамитні, голублять, вколискують мене.

Я в санках прудкокрилих. Між небом та землею

Шлях блакитний в'ється-стелється над зеленими соснами. Білий
килим по- під деревами.

Під прозорим сніжним серпанком солодко й затишно. Здається,
летимо блакитним шляхом вгору, до сонця.

Ми, вдвох... „вдвох“... воно таке радісне, таке п'яно-запашне,
це „вдвох“...

Снігова тиша під сонцем та блакиттю все міцніше тримає в обій-
мах, вколисує душу, несе її в прозору далечінь.

— І ти тут, любий, коло мене? — несміливо ворушиться моя рука
в його гарячій, нервовій.

„Тут, кохана, з тобою, нарешті з тобою“ стискають, голублять
його пальці.

Раптом чомусь згадую: як сідала в санки, чую: чого це вона? куди, з ким? — голоси з нашої кухні.

„Це її чоловік, муж...“

„Чого ж це вони нарізно? чого сама тут живе, не з ним?“.

„Та була покинула“...

„Оттуди! Такого орла...“

„А оце ж з ним... виходить, не противний...“

„Розбестився народ... нема страху божого. От баба і не держиться хати“. Носа верне...

„А бабі тільки волю дай...“

„А таки й дай!.. Не все вам та вам. Думаєте, як кулак дужчий, то то вже й ваше все...“

— Уже швидко, Маро, й приїдемо... мов крізь сон чую ніжний шепіт до мене, до мого логова, до логова лісового ведмедя.

Розплющую очі. Обгинаємо ялинковий гай.

Такі пишні, вродливі ялини.

Марко пускає коня тихою ходою.

— Як ти живеш, Марку? — і дивний мені здається мій власний голос і наче не те я говорю.

— Зараз побачиш... в кожному разі краще, ніж у місті. Бабуся тут у мене, лісникова мати, так у мене і обід і все гаразд. Он бач — вогонь це в мене в хатині, вона приобіцяла мені, що засвітить, як вечорітиме.

— А взагалі — лісова тиша. Інколи людина в ній. Моя праця — ходжу між люди та думаю, що роблю щось своїм словом, книжками. А слово моє, викуване в місті, чуже цим людям, далеке... А заклики наші, насичені щасливою майбутністю, ще недосяжні для наших часів. Але ходиш, говориш, закликаєш, бо так віриш... бо шляхи до майбутнього треба прокладати... Інакше — як же воно настане? Їздити доводиться на околиці, контролювати роботу курсантів. Тоді звіти до центру... Часом і самому до центру...

Кінь зовсім тихо йде: немов тихо пливемо між зелених ялин. Випустив Марко повід.

Марко замовк, а з очей його сніп золотого проміння на мене.

— Маро, якби ти тут коло мене... завжди коло мене...

Тремтять мої руки в його гарячих, дужих пальцях.

— Це єдина моя туга, Маро...

Тремтить уся моя істота. Рука тягнеться до чарівної лінії чола, де буйно шовковиться волосся.

... — Я так тебе кохаю, Маро...

Моя голова, солодким туманом повита, схиляється на плече йому.

Стала коняка біля ганку. Але я не ворущуся.

Опинилися серед ялин на галяві. Тут тихо, сніжно-зелено, загадково.

— А оце моє логово лісового ведмедя, Маро.

Будинок деревляний, нетинькований. Один на сніговій поляні, серед лісу. Ось ялина величезна.

З мережаними вітами серед чистої білої пелени.

Так тихо, урочисто-таємничо серед ялин зелених, що наче урочисту таємницю в собі ховають.

„Чи чуєш тишу, Марку? Чуєш прозору, зелено-блакитну тишу?“
Лише слова не йдуть з уст. Мовчки дивлюся я на Марка.

— Маро! — пальці його несміливо торкаються моєї руки. Мої відповідають ніжно, покірливо.

Схоплює мене своїми дужими руками і так палко пригортає, несе на ганок. Крізь вікно бачу — чиста, затишна світлиця, книги, папери, портрети, стіл, тапчан... келія. Така як і моя... Отут він у себе, так як я там, в своїй келії, у себе...

Снігова тиша, ялина, тут більше нікого, нікого...

Зірка... зірвалася з неба, летить... Лиш вона одна нас бачить, вгадує нашу таємницю.

— Чекай хвилину! Я лиш коня упораю, люба...

ЛЕОНІД ЧЕРНОВ

* * *

Сам я знаю, що швидко загину,
І кінець мій навряд чи мине.
Перша жінка моєї країни
На прощання цілує мене.

Тільки вчора — дерева та сонце,
Кінь залізний — товариш і брат.
А сьогодні в -ночі
(чи не сон це?) —
Лиш палата та білий халат.

У борні не розбив собі лоба,
Тільки гарт мені ліг на лице.
Ах, сьогодні в очах мікроскопа
Промайнуло моє тbc.

О мій краю,
Мій краю червоний!
То ж без мене тепер вже ідуть
Незлічими мужицькі мільйони
У червону,
У зоряну путь.

І без мене ця ніч у намисті
Продзвенить, що нема вороття.
І загруз я,
Спинився на місці,
Як пробитий в бою паротяг.

Рясно квітнуть жорстокії рани,
Хижим звірем тиняється жах.
Ох, тепер би з життям неблаганним
Хоч в-останнє зійтись на ножах!..

СТЕПАН ЯНОВСЬКИЙ

* * *

Я йду ланами... вітер в ноги.
А злив зелений — тільки шум.
... Як гарно бути хліборобом —
відчуть задуману красу.

І розгадять той сум і радість.
І випить сок долин — ярин.
Кому покірно так послалась
В зелених фарбах далечінь.

В глибінь заглянуть чорнозему
І вивчить рух — блакити, хмар,
Щоб знову в дні весни — зелено
Такий буянний шумував.

І так щоб йти, а вітер в ноги
Та злив зелений — тільки шум.

... Як гарно бути хліборобом —
відчуть задуману красу.

Н. ГРИНЮК і П. ЗАГОРУЙКО

В ГЛУПУ НІЧ

З нудьгою плентаються дні й конають там за лісом. Згасають вмиль і натомість криваві заграви сяють запізненим жалем про щось дороге, страчене. Свідчать, що день був, що йде ніч. Разом з мороком насувається, плине важка нудьга й застига каламутно.

Сльота... І немає їй кінця і здається не було й зачину. Облягає село рядюгою і душить. Земля—кисіль і небо—теж кисіль, гниле, дране, як верх на клуні в Молошного.

Старий Кирило Драган сухорлявий, живучий вишкварок з чорноземлі. Але сьогодні його заїла сльота. Розломило груди, розболілись крижі, з пересердя ходив по хаті. Молився і зашивав шлею.

— Іже еси на небеси. Ганко! Лягай уже, якого тебе дідька розконозило. Да святиться ім'я твоє. Та молись богу, невіро, а то так і вклядешся як свиня.

Стара Кириліха зморщена, чорна як сама земля, спечена сонцем у жнива, хрестилася і лізла на піч, але, почувши лайку, обернулася:

— І чого ти до неї присікався, стара паплюго. Богу не помолишся, щоб не погризтись.

Кирило замовк і посунув за старою. З хвилину у хаті була тиша.

— Тьху, і помолитись спокійно не дають—до себе тихо промовив Кирило, а потім звернувся до Ганки, що задумливо стояла біля печі.

— Та гаси вже, не пали світла.

— Зараз,—обізвалася Ганка. Погасила лямпу і вдала, що лягає. Через хвилину, коли з печі залунав Кирилів хрopak, крадькома висковзула з хати.

На дворі була ніч, чорна як смола. Була глупа осінь. Сльота. В степах, на скільки сягне око, порожньо і тоскно. Десь в байраках плакала тирса і так шалено билася в корчах. Десь чути було, як з даху на старе відро падали краплини.

— Кап... Кап...

Так уїдливо-нудно довбили. Здавалося, цілі віки:

— Кап... Кап...

Постояла біля воріт, прислухаючись до кожного шороху, вдивляючись у темряву, чуйно насторожившись. А він не йшов. Не приходив, як тоді, коли ночі не були такими темними, каламутними. В грудях щось боляче засмоктало. З болем повернулася до хати, кутала голову в кожух, у подушку. Наче ховаючись.

Ганку душили сльози, і вона не спиняла їх і плакала рясними дівочими слізьми.

— Мо, полегшає.

В оці осінні каламутні ночі, такі непереживно-довгі, Ганка щось передчувала. Щось, десь, звідкись насувалося. Але звідки воно? І що воно? Хоч і здавалося так близько, не знала. Хотіла зібрати до купи думки, але вони уперто утікали повз... повз... Розмотувала живий клубок дум.

— Вчора на подвір'ї чогось так кури розспівались. Кумедно так... і чого?

Напомацки снувала думки, а вони рвались недоладні й залишали болісну пустку й незадоволення.

Ганка не спала аж поки сухотній ранок боязко не заглянув у вікна.

— Ганко,—промовила мати, злізаючи з печи,—тобі не казав батько, що завтра Кіндрат Хомків з старостами прийде?

Ганка злякано здригнулася. В очах клубок, що снувала його цілу ніч, заскакав, затанцював і чомусь пригадався бузько.

Кривий з одною ногою. Забрів якимось на подвір'я... А собаки почали ловити. Бідний бузько—розірвали. Він так кумедно на одній нозі танцює... Бузько...

— Приготуй-но, стара, що на вечір. Хомка з старостами прийде,—гукнув з сіней Кирило.

Кирилиха заметушилася, забігала по хаті. Ганка лежала, заплющивши очі і прислухалася до самої себе, до того, що робилося в хаті.

Кирило вийшов на тік. Зчищав гній, сердито шпурляв його на купу і говорив сам до себе:

— Злидні. Я ще себе покажу. Ач голота, вже прибігав. Мандрибура-бамбура. Левадку візьміть. Ще почекаєм. Дарма даси. Злодійня. Господи, і за чим ти дивишся. Доки будуть мучити?

Розгинав спину, сердито спльовував на руки, щоб зручніш було тримати вила й продовжував:

— Маслякове ледащо, трясця його матері, і те собі: куркуль, каже,—землю втаїв, дай плана. А гулі ти не хоч. Наносі б тобі такий куркуль вискочив, сукин син. Коли б десь на самоті... Роздер би, як жабу. Плана захотів. Нудьги. Кольку в бік.

Думка перескакувала на інше.

Коли б скорше віддати Ганку, а то завелась з самовольцями, ще зіпсують. Найшла Прокопа. От паскуда, зовсім відбилася від рук. Колись я доберусь до неї, не натішуся. Вередує Кіндратом. Губи копи-лить. Кривий. Зате розумний хоч і кривий. І в сільраду вліз, і млинка буде, і голійню орендував у сліпого Мортка. А Прокіп? Голота. Тільки й того, що самоволець.

Надвечір увійшов до хати. Кирилиха наливала вишнівку в пляшки. Ганки не було.

— А дівчисько де?—запитав Кирило.

— Чи я знаю? Побігла десь,—заклопотано відповіла Кирилиха.

— Знову потеклась. Я її покажу, як соромити мене,—сердито гримнув Кирило.

Ганка крадькома, тихо по-під тини йшла до Прокопової хати. На греблі зустріла Кіндрата Хомкового і Якова Куця—метнулась злякано в бік.

— Ганко! — гукнув Кіндрат, — почекай.

Зігнулася і скоро-скоро пішла. Кіндрат хотів догнати. Пробігши кілька кроків, став.

— А, так... — Голосно вилаявся. Не впізнаєш, до Прокопа бігаєш спати. Ще поговоримо...

Ганка підійшла під вікно Прокопової хати і легенько постукала.

— Наталю, відчини.

Ввійшла в хату злякана, важко дихаючи.

— А де ж Прокіп? в читальні? — запитала.

— Поїхав у город — відповіла Наталя. Він тепер партейцем. А ти чого так злякалась. Підійшла до Ганки і пригорнулася до неї.

— Не сумуй. Прокіп скоро вернеться. Казав, щоб я сказала тобі, щоб ти кинула батька, бо твій батько кур-куль, — розтягуючи останнє слово, промовила Наталя. — Коли кинеш, то Прокіп жениться з тобою.

— Чому ж ти не сказала, що він їде, — тривожно запитала Ганка. — Кіндрат з старостами має прийти. У мене... Ти ж знаєш... дитина... — спалахнула і спустила очі.

Наталя хотіла утішити Ганку, але не знала, що їй сказати.

— Приїде, приїде — говорила підсвідомо. — Потім поїдете собі до міста.

Ганка йшла додому. Не знала, чи радіти, чи плакати. Родився сумнів.

— А може не вернеться, покинув, що ж тоді?

Ставала на місці. Щось боляче обривалось. Щеміло їй десь глибоко розливалось по тілі холодною хвилею.

Напроти, вулицею, з уханням й іржанням, мов жеребці, тяглася валка парубків, на чолі з Кіндратом Хомкою.

Побачивши Ганку, Кіндрат гукнув:

— Ось вона, шлюха, що до самовольців бігає.

— А, нехтувати нами, — вигукували парубки й попрямували до Ганки.

Вона звернула до перелазу, що на кладовисько й побігла навпростець могилками. Страху не було їй не було думок.

Наздогін краяла повітря погана лайка. Ганка була глуха до всього й машинально продиралась крізь густий чагарник, що бив по обличчі. Не шукала стежки, не помічала, що біжить не туди, куди треба, лише чула за собою тупотіння погоні й звіряче цькування. Задихалась. Добігши до прірви, що за кладовиськом, і не вагаючись, стрибнула. Боляче вдарилася грудьми об мокру брилю і впала на дно — затаїлася. Чула голоси зверху.

— Де вона щезла? Ладько.

— Світи сірника.

— Ось вона... Скачи сюди!

— Тут мокро...

— Волочи її на верх.

— Юринда. Брось тягатись, крой на місці...

— Ми її... А потім зав'яжемо спідницю на голову, як Дарці,— зареготали.

... Ганка хотіла кричати, але зверху налягала якась тяжкість, причавила до мокрої землі й затуляла рота власною курткою. Силкувалась боротись. Впиралась ногами, але сковзнулась і попала в холодну калюжу.

— Ти в мене посоваєшся—хтось хрипко говорив в лице.

— Андрій, присвіти.

— Гони, Андрію.

— Держи її за ноги.

У Ганки спалахнула пожаром думка. Острим лезом різнула в мозку і згасла. В тіло вп'ялися пазурами хижі упирі й пили кров, шматували тіло... Не було дум, не було сліз. Застигло все в німому бездонному танку болю. Перед очима на одній нозі бузько. Так кумедно... Розірвали собаки... Бідний бузько...

Кирило вставав завжди вдосвіта. Не то, щоб не спалось, привик.

— Мені,— каже,— хай сонце опівночі встане, то я буду на ногах.

Сьогодні теж прокинувся, спустив ноги з печи і глянувши на стіл, раптом пригадав.

— Сьогодні ж свати. Ганку сватати прийде Кирило. Коли б скорше віддати.

— Ганко — гукнув.

Зліз з печи й підійшов до ліжка—воно пустувало. Глянув у вікно і мимоволі зір уперся у ворота. Вони були чорні, наче обляті смолою.

— Стара, стара. Задубіла, чи якої хвороби — потяг за ноги. — Де Ганка?

— Га? Що? А все зле та все лихе, як ти мене злякав. Господи, царице небесна та мати хрис...

— Заціпило б тобі. Де Ганка? — скаженіючи гукнув Кирило.

Все валилося. Млин, левада, голійня. Дочка цілими ночами тікається. Цього ж з нею не траплялось. Не хоче за Кирила, так на що ж соромити.

— Шкуру здеру — подумав, потім звернувся до старої:

— Ти так за нею дивишся? Так учиш?

Кирилиха зірвалася, сіла край печи і злякано моргала очима.

— А я що? Вона мене дуже боїться. Чи я на ній одну копістку побила, через того Прокопа.

— Ну... — Кирило наче щось проковтнув.

— Що вона зі мною зробила. Дьогтем ворота... А я ще вчора перед голодранцями. Глумитись будуть. Ціле село знає... бачить. Уб'ю...

Кирилиха заголосила:

— Може вона під повіткою спить. Я двері з вечора закламнула. Може стукала... Не... не достукалась і вклалась на возі. О, хтось торкає. Піди-но, чи не Ганка?..

Кирило пішов відчиняти.

— Кирило, тільки не бий. Потім,— говорила стара, злазючи з печи.

Кирила опанувала сліпа лютість. Перемагало дике бажання зірвати на комусь пасію, що кликотіла в грудях.

— Млин... Голота...

Хапливо відчинив двері й шарнув у куток за кописткою.

— Ви чекаєте, татку? Я зараз, тільки трошки приляжу,— промовила Ганка, божевільно всміхаючись і пошепки додзла:— у мене дитина, а вони... і зареготала божевільним болісним сміхом.

Ганка з запаленими страшними очима дивилась кудись повз. На губах була безглузда усмішка.

Кирило в осліпленні не помічав обличчя, а бачив лише одіж, що була вся в багні й реп'яхах.

— А то ти ще глумитись, суко?— задихаючись прошипів.— Ти ще глузувати?... На... На...

Зловив за коси й волік до хати. Бив кописткою, куди бачив, із звирячою дикою насолодою.

Кириліха клубком скотилася з печі і кинулася межі них.

— Не лізь— заверещав Кирило, не лізь, бо смерть зроблю.

Ганка тільки стогнала, а потім затихла. Лише здригалась від кожного удару. Кирило осліп, очманів Бив поряд обох. Зволочив хату, перебив копистку й натомившись кинув.

Ганка нерухомо лежала долі, чорна, посиніла, зі смагою на губах.

Кириліха лементіла на всю хату.

— Цить, публіко стара. Не їж моїх печінок. Коли б уже вас похапало, або мене від вас, трясця вашій матері— вилаявся Кирило, трахнув дверима і вийшов.

Ганка очумалась, відкрила очі й попробувала встати. Гострий біль, як ножем полоснув по всім тілі, вдарив по голові. В очах круги зелені, сині, червоні. Скакали в колі у дикому танку.

Кириліха застогнала на печі. Ганка здригнулася, зашепотіла:

— Мій ти маленький, я зараз тобі купіль. Зараз.

Божевілля перемогло біль. Встала й хитаючись пішла в сіни.

— Я зараз тобі купіль, зараз...

Намацала відра, мотузок, вийшла на подвір'я. Біля воріт раптом зупинилась. Останній раз спалахнула жива думка. Розум з відчаєм боровся з божевіллям.

— Бузько... Упирі... Батько...

Обірвалась. З жалібним бренькотом упали відра. З острахом озирнулася, як злодій схильці повернула до клуні, пхнула фіртку й зачинилась.

Кирило прийшов додому над вечір. Ледви втихомирився в кума.

— Хоч випили чимало, а хміль не бере, лихо б його матері— подумав.

Худоба не ївши ревла.

— Мало бив, матері його ковінька,— вилаявся вголос Кирило,— щоб і поздихала, то ніхто не подивиться.

Собака радісно помахав хвостом, потім, опустивши голову, зловісно заскиглив.

Кирило здригнувся.

— Пішов. Здох би ти мені. — Злісно шпурнув ногою і пішов до клуні по сіно. Шарпонував за фіртку, але вона не відчинялася.

— Хм, що воно за дідько заперся? Певно маляс якась чортяка точила, — говорив сам до себе Кирило й обдивлявся хвіртку. Зайшов з города до затильної брами.

— Може тудою виносили — подумав.

Поза городи йшов Прокіп. Повернувся з міста з якимсь недобрим передчуттям. В дорозі весь час думав про Ганку. Треба вирвати її з того багна. Будем у двох працювати. Навіть додому не зайшов, щось тягнуло побачити її. По дорозі зустрівши Кирила, здивувався, що той злякано оминув його. Родилося підозріння.

Побачивши Кирила, що обдивлявся затильну браму, підійшов до нього.

— Драстуйте, дядьку. Що ви тут робите?

Кирило не відповів. Сердито насупив брови, упершись плечима у браму, хотів відчинити.

— Давайте я поможу — промовив Прокіп і також уперся плічми. Брама зірвалася з завісів і з грюкотом упала. Кирило і Прокіп разом зробили крок, ввійшли до клуні й застигли.

У Кирила підігнулись ноги, обважнів, як мішок, присів і рачки поповз до виходу. На порозі зупинився, наче прислухався. Витягнувши, заскиглив, зразу непевно, наче пробуючи і що-раз все дужче. Рябко підхопив.

Посеред клуні в передвечірньому морокові блідою плямою видно було обличчя Ганки з застиглою дитячою усмішкою.

— А а а. Це ти, це ви, гади... — заревів Прокіп, хапаючись за голову, — Кирило... Куркульня... Це вам так не пройде.

День конав за лісом у кривавій заграві пожежі, обіцяючи при-
морозок.

Січень, 27 р.

Гр. ПЛИСКУНІВСЬКИЙ

ЦВІЛИ ЛАНИ

Ішов...
А мати провожала,
Цвіли хвилюючись лани.
Вже димарі мені ввижались
— Завод антенами дзвонив.

І я почув залізну мову
Веселих струн — щасливий спів.
— Станків промови
— Сталево голосні.

То ж він той шум — буденний гомін,
Машин живий електроток:
— Маховиків розгони
— Розгойдують станок.

Ішов, дивився на дороги,
А мати голосно мені:
— „Не забувай мене убогу
В хатині бідній і сумній“.

Десь ниви жалібно схиляли
Своє колосся навкруги
І серце довго одбивало
Печаль розлитих берегів.